№ 24 Փետրվարի 15 (27) 1880 Փետրվարի 15 (27) № 24

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլ, կէս տարվանը 6 ռուբլ։ Առանձին համարները 5 կոպէկով։

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ։

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի Тифлисъ. Редакція „Мшакъ“

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (Ռացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով։

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Քաղաքական մտածմունքներ։—Ներքին տեսութիւն։ Նամակ Նամախուց։ Նամակ Խմբագրին։ Ներքին լուրեր։—Արտաքին տեսութիւն։ Գերմանիա։ Իտալիա։ Արտաքին լուրեր։—Խառն լուրեր։—«Մշակի» հեռագիրներ։—Յայտարարութիւններ։—Բանասիրական։ Ցեղեկագիր առ անգլիական հիւպատոս։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՄՏԱԾՄՈՒՆՔՆԵՐ

Վերջին ժամանակները Գերմանիան սաստիկ զբաղված է հրէաների խնդրով։

Յայտնի է որ գերմանական հրէաների դէմ գլխաւորապէս ձայն բարձրացնողը պրոֆէսոր Տրէյչկէն է։ Դրա գլխաւոր դատողութիւնները հրէաների դէմ հետեւեալներն են։ Սպանիական հրէաները, ասում է գերմանացի պրոֆէսորը, մաքուր ցեղ են և ունեն իրանց փառաւոր անցեալը, նրանք տալիս են մի ազնիւ կօնտինդէնտ Սպանիային, Իտալիային և Ֆրանսիային, իսկ մենք, գերմանացիներս, աւելացնում է Տրէյչկէ, դժբաղդութիւն ունեցանք ընդունել մեր հայրենիքի մէջ հրէաների ամենափչացած ցեղը, այն է Լեհաստանի հրէաներին, որոնց բարոյական յատկութիւնները ապականվեցան հին Լեհաստանի ճնշման տակ։ Ռացի սորանից գերմանացի պատմաբանը բողոքում է Գերմանիայում զետեղված հրէաների ահագին թիւի դէմ։ Միայն Բերլինում հրէաների թիւը նոյնքան մեծ է, որքան ամբողջ Ֆրանսիայում։ Էհա հրէաների դէմ բարձած գլխաւոր մեղադրանքները. որ հրէաները չեն պարապում ոչ երկրագործութեամբ, ոչ ձեռարուեստներով, որ նրանք մեծ մասամբ աղաւաղված կազմուածք ունելով, կարողանում են գրեթէ միշտ ազատվել զինուորական ծառայութիւնից, որ նրանք հարստահարում են քրիստոնեաներին և դիզում են իրանց մեծ փողեր, որ նրանք միշտ օտար են մնում այն երկրին, նրա բարք ու վարքերին, որտեղ ապրում են։

Տրէյչկէ և հրէաների թշնամիները մեղադրում են նրանց վերջին ժամանակների Գերմանիայում պատահած ահագին սնանկութիւնների և բօրսային փոնդաւոր խաղերի վերաբերութեամբ։ Գերմանացի պատմաբանը սարսափում է մտածելով որ Գերմանիայի ամբողջ հասարակական կարծիքը հրէաների ձեռքումն է, որովհետև գերմանական լրագրութեան մեծ մասը նրանց ձեռքումն է։

Հրէաների դէմ յայտնած այդ գրականական պատերազմը յարուցեց բազմաթիւ գրուածներ՝ գրքեր, բրօշիւրներ և լրագրական յօդուածներ, որոնք պատասխանելով Տրէյչկէին և նրա պէս-ներին, հրէաների պաշտպան են հանդիսանում։

Եթէ հրէան ձեռագործներով և երկրագործութեամբ չէ պարապում, ասում են պաշտպանները, այդ այն պատճառով է, որ դարերով այդ պարապմունքները նրան արգելված էին Գերմանիայում, եթէ նրա կազմուածքը մեծ մասամբ աղաւաղված է, այդ այն պատճառով է, որ երկար ժամանակ օրէնքով նրան թոյլ տուած պարապմունքները ստիպում էին նրան նստողական կեանք վարել. նա կարող էր միայն վաճառական կամ զարաֆ լինել, աւելի ոչինչ։ Եթէ վերջապէս, գերմանական ամբողջ մամուլը հրէայի ձեռքումն է, այդ այն պատճառով է, որ կրթված, ինտելիգէնցիային պատկանող հրէային դարերով միջոց չէր տրվում ոչ պետական ծառայութեան մէջ մտնել, ոչ ուսումնական կամ այլ պաշտօնական ասպարէզ ընդունել։

Բազմաթիւ պատասխանների մէջ, հրէաների արժանաւորութիւնները ցոյց տալու համար, բերված են այնպիսի պատմական անուններ, որոնցով ամեն ցեղ կարող էր պարծենալ։ Թող, ասում են պաշտպանները, չը մոռանան այնպիսի անուններ, ինչպէս Մէնդէլսոն, Մէյերբեր, Սպինոզա, Հէյնէ և շատ ուրիշներ։

Ռայց հրէաների թշնամիներին տուած պատասխանների մէջ ամենանշանաւորն է, մեր կարծիքով, մի անանուն բրօշիւրի մէջ յայտնված միտքը։ «Հրէաները, ասում է անյայտ հեղինակը, մասամբ իրանք են մեղաւոր, որ նրանց այսքան արհամարհում են. նրանք չունեն բաւական կամքի հաստատութիւն, նրանք պէտք է սովորեն իրանք իրանց անձը աւելի պատուել, արժանաւորութեամբ պահել իրանց այն անձների առջև, որոնք միշտ պատրաստ են ոտնակոխ անել նրանց։» Հրէաները, ասում է վերջապէս հեղինակը, չը պէտք է ակնածեն ուրիշներից, այլ պէտք է աշխատեն իրանց այնպէս պահել որ ուրիշները ակնածեն նրանցից։

Եւ այդ ամբողջ կատաղի բանակռուի մէջ հրէաների խնդրի վերաբերութեամբ լրագիրները շատ թոյլ կերպով են ասել տալիս իրանց ձայնը։

Բանակռուի մեծ մասը լինում է գրքերի ու բրօշիւրների մէջ ու-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՑԵՂԵԿԱԳԻՐ ԱՌ ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ՀԻՒՊԱՏՈՍ ԿԱՐՆՈՑ ՊԱՐՈՆ ԹՐՕԹԹԵՐ

(Շարունակութիւն և վերջ)

Հարստահարեալ հայք որու կրնան ուղղել իրենց գանգատները.—Ամիսեալ երկրին կառավարութեանը։ Սակայն ստուգուած իրողութիւն մ'է որ երբ մի իսլամ հարստահարէ կամ սպանէ մի հայ, տեղական վարչութիւնը նոյն յանցանքը թեթևացնող պարագայներ մէջ բերելով, կը վարանի ոճրագործ իսլամը դատապարտելու, կամ կը զլջանի նրան կէս պատիժ տալ, կամ զայն կարձակէ յաճախակի. բայց երբ զոհը մի իսլամ է, ահ այն ատեն վարչութիւնը վայրագ կը դառնայ և առիթէն օգուտ կը քաղէ քրիստոնեաները հարստահարելու և խիստ մեծ մի տուգանքի դատապարտելու։

Ինչպէս գիտէք մի ամիս առաջ յանիրաւի 18 հայեր բանտարկուեցան մի թրքուհոյ համար, որ հայ երիտասարդի մը հետ փախած է։ Նոյնպէս վերջերս ալ Մշոյ լեռնաբնակ քրդերն կը յարձակին Շատախի Սէվալ գիւղին վրա՝ հայք կը ստիպուին ինքզինքնին պաշտպանել, վերջապէս 4 հայ և 4 քիւրդ կը սպանուին։ Մշոյ կեդրոնական վարչութիւնը բաղձալով դատը որոշել, Միւֆթին ոսոն անիրաւ ֆէթվային *) հետեւեցաւ, երկու հայ կարժեն մի քիւրդ. արդ պէտք է երկու քրդի արեան գինը պահանջել *)։ Անողորմ տանջանքներով այս տուգանքը վճարել տալէ զինի, զինաթափ կընէ գիւղը, իրենց կեանքը, ինչքերն ու պատիւը յափշտակողաց ընդդէմ օրինաւոր պաշտպանութեան ամեն միջոցներէ զրկելով և մրուս գիւղերուն օրինակ լինելէ արգելելու համար։

Նմանապէս Էրզրումի մէջ, 1872-ին, էկսօրէն գինի, լոյս ատեն հասարակաց հրապարակին վրա, բազմութեան առջև կը սպանեն Պաստրմաճեան Խաչատուր էֆէնդին, որովհետև նորա գործերը բաւականին ճոխ էին. այս զոհը հարկաւոր էր անտարակոյս իսլամաց նախանձը հանդարտեցնելու և քրիստոնեաները սարսափահար ընելու համար։

Դարձեալ որովհետև վանեցի հայ վաճառականք վերջին ժամանակներս մի քիչ հարստացած էին, 1876-ին հայոց բնական չուկայն բաղրոմին հրոյ ճարակ տուին. բոլոր պարագայները ցոյց կուտան թէ այս խորհրդաւոր նպատակաւ պատրաստուած չարագործութեան մէջ մի զօրաւոր և ճարտար մարդ կայ։

*) Ֆէթվան է ըստ Ղուրանի և ըստ չէրիի թիւրք կրօնականներէն դրուած վճիռը։

*) Օրէնքը կը պահանջէ գանել և պատժել բուն իսկ սպանողները, և ոչ թէ նոցա ընտանիքը և անմեղ գիւղը։

Վերջապէս այս ամենը պարզապէս ցոյց կուտան թէ ամենասարսափելի միջոցներ 'ի գործ դրուած են և այսօր ալ 'ի գործ կը դրուին, եթէ ոչ քրիստոնեաները անհետ ընել, գէթ հարստահարելու համար. հետեւեալ եղելութիւնը բնաւ տարակոյս չը թողուր։

1862-ին Խայրէդդին փաշան՝ Էրզրումի կուսակալը, մեծ վեղիրին հետեւեալ տեղեկագիրը կը ղրկէ։

«Վնասմափայլ տէր, մէկ գիւղերուան մէջ Պուլանըխի Ղօնճալի գիւղէն ուէս խէչոյին 2000 ոչխարը կը մորթեն, հարստահարեալ հայք այլ ևս չը կրնալով համբերել՝ գաղթել կը սպառնան. Հայոց գաղթելէն և նեղուելէն երկիրն ու արքունի գանձը մեծամեծ վնասներ պիտի կրեն...Դիւրին է դարման տանել իրաց այս վիճակին, Էրզրումի պահակնոցէն զօրք ղրկելով 'ի Վան, 'ի Մուշ, 'ի Բաղէշ և ուրիշ տեղեր ընդհանրական ապահովութեան վրա հսկելու համար. զօրքերը բնակեցնելու է ամրոցներում, այս կերպով մեծապէս պիտի օգտի արքունի գանձը, որովհետև զօրաց ուտելիք ածան գնով և դիւրաւ կը հայթայթուի այս երկիրներում և ասով երկիրն ալ կը բարգաւաճի...4 յունիս 1862։ Մեծ վեղիրը չը պատասխաներ, փաշան կրկին կը գրէ և վերջապէս հետեւեալ պատասխանը կընդունի. «Պէտք չէ որ տէրութեան քաղաքականութեան խառնուիս, և իրերը այդպէս մոտ 'ի մոտոյ 'ի նկատի առնուս.... բարի ճանապարհ.... երկիրը Չէրքէզ պիտի բնակեցնեմ և.... 27 սեպտեմբեր։

Դրեթէ 8 տարի վերջ, քրդերը մի և նոյն ուէս խէչոյին 1000 բարդ խոտը կը վառեն, որպէս զի ձմեռը տաւարը անօթութենէ չարդուի և խէչոյին գերդաստանը, որ օրըստօրէ կը հարստանայ, կորսնցնէ իւր ազդեցութիւնը։

Արդ երբ գաւառական վարչութիւնը Բ. Դանէն զրկուած և անկէ հրահանգուած փաշաներովն ու գայմագամներովը, Շէյխիսլամէն ընտրուած գաղիներովը ու միւֆթիներովը այսպէս կը վարուի քրիստոնէից հետ, երբոր ամենէն յետին ու բարձրաստիճան իսլամը, պաշտօնեայն և գաւառորը, գործակատարը և զինուորը, պէյն ու չէյիրը, աղան և ծառայն, և նոյն իսկ օրէնքը ու իւր տեսուչները իսլամութեան նպատակը 'ի գործ ածեն, ինչ պէտք է ընէ անզէն և անպաշտպան հայը, անշուշտ պարտ էր դիմել իւր միակ պաշտպանին, Կ. Պոլսոյ Հայկական Պարիարքարանին *)։

Իրաւամբ սկզբէն ի վեր Պարիարքարանը թարգմանելով կառավարութենէն խնդրած է որ իւր ուշադրութիւնը դարձնէ իրաց այս ծանր վիճակին վրա. վերջին ատեններս Բ. Դուռը, Պարիարքարանի մշտական թեխանձանաց և թէչոյին գերդաստանը, որ օրըստօրէ կը հարստանայ, կորսնցնէ իւր ազդեցութիւնը։

Արդ երբ գաւառական վարչութիւնը Բ. Դանէն զրկուած և անկէ հրահանգուած փաշաներովն ու գայմագամներովը, Շէյխիսլամէն ընտրուած գաղիներովը ու միւֆթիներովը այսպէս կը վարուի քրիստոնէից հետ, երբոր ամենէն յետին ու բարձրաստիճան իսլամը, պաշտօնեայն և գաւառորը, գործակատարը և զինուորը, պէյն ու չէյիրը, աղան և ծառայն, և նոյն իսկ օրէնքը ու իւր տեսուչները իսլամութեան նպատակը 'ի գործ ածեն, ինչ պէտք է ընէ անզէն և անպաշտպան հայը, անշուշտ պարտ էր դիմել իւր միակ պաշտպանին, Կ. Պոլսոյ Հայկական Պարիարքարանին *)։

Իրաւամբ սկզբէն ի վեր Պարիարքարանը թարգմանելով կառավարութենէն խնդրած է որ իւր ուշադրութիւնը դարձնէ իրաց այս ծանր վիճակին վրա. վերջին ատեններս Բ. Դուռը, Պարիարքարանի մշտական թեխանձանաց և

*) Քրիստոնէից ներկայութիւնը կառավարութեան գաւառական ժողովներուն մէջ կը ծառայէր Եւրոպան խաբելու և ոչ ուրիշ բանի, որովհետև եթէ քրիստոնեայք փորձէին որ և իցէ.... ընել, յետ այնորիկ պատիժները անձրևի նման անոնց գլխուն վրա կիջնէին....այս իրողութիւնը հաստատող բազմաթիւ օրինակներ կան. գալով առաջնորդաց, սոքա միայն բողոքելու կարող են, և եթէ քաջարար դէմ կենան, չնչին պատճառներով կը պատժուին կամ կը թշնամանուին, կամ կը բանդարկուին և կամ կաքսորուին... և....օրինակներ պակաս չեն։

բեմն այս բոպէիս ամենահետաքրքիր խնդիրները Գերմանիայում յուզվում են ոչ թէ մամուլի, այլ գրականութեան մէջ։

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՇԱՄԱԽՈՒՑ

—

յունիսի 29

Ձեզ յայտնի է, որ տեղս սաստիկ հացի թանգութիւն էր սպառնում ժողովրդեան աղքատ դասին. իսկայապէս նոյնպէս, որ Բագուի փոխ-նահանգապետն եկած էր վերահասու լինելու և տնօրէնութիւն անելու համար, բայց թէ ինչ հետևանք ունեցաւ, ահա գրեմ։

Թանգութիւնը քաղաքի բնակիչներին այնքան չէր սպառնում, որքան գիւղացիներին. և քաղաքիս մէջ գցել էին թանգութիւնը նոյն իսկ գիւղացիք, որոնք սուված մնալով՝ Շամախու չրջակայ զանազան գիւղերից թափվել էին մեծ բազմութեամբ այստեղ։ Փոխ-նահանգապետը տեղս գալուց երրորդ օրիցը սկսեց առնել ցորեն թէ քաղաքիս ամբարներից թէ գիւղերից՝ և բաժանեց աղքատ գիւղացիներին, տալով մարդագլուխ երեք պուդ հաց մինչև նոր հունձքը։ Ասում են մօտ 1300 թաղարաչափ առած է և յիշեալ տեսակ բաժանած գիւղացիներին (մի թաղարը հաւասար է 25 պուդի). իսկ քաղաքիս աղքատների համար հոգալը թողած է քաղաքացիներին։

Լուսաւորչականները ստորագրութիւն էին բացել աղքատների համար փող ժողովելու և առանց տոկոսի նրանց բաժանելու և արդէն 1800 ռուբլու չափ ստորագրված էին. բայց չը գիտեմ պ. պ. ստորագրողներն ինչ հարկից ստիպված՝ զղջացին իրանց արած առատաձեռնութեան վրա (երևի երկիւղ կրեցին թէ իրանք էլ կը մնան սոված) և չը տուին ստորագրած դումարները։ Երեք թէ չորս բարեսիրտ երիտասարդներ, որոնց յորդորանքով ստորագրութիւնը բացված էր, ժողովեցին իրանց մէջ չորս հարիւր ռուբլի և բաժանեցին քաղաքիս բոլոր աղքատներին, տալով իւրաքանչիւր հոգուն մէկ ռուբլի։ Նոյն միջոցին սորանց օգնեց և պարոն Կ. Լալայեանցը, որը Բագու է բնակվում, ուղարկելով 100 մէշոկ (500 պուդ) Աստրախանի ալիւր։ Այս ալիւրը նոյնպէս բաժանվեց բոլոր աղքատներին։ Փառք և պատիւ յիշեալ պարոններին, որոնք այս և սորանման շատ դէպքերում չեն զլացել իրանց օգնութիւնը հասցնել նեղուածներին և միշտ բարի օրինակ են եղած միւսներին։

Այժմ հացը քաղաքումս երկրորդ չարաթն է, որ բաւականին էժանացել է. երէկ ծախել են ալիւրի պուդը եօթու ռուբլով։ Այսպէս 3 ռուբլուց երկու չարաթվա մէջ 2 ռուբլի դառնալու պատճառը հետևեալն է։

Թէև տեղս ցորեն շատ կայ, բայց մի քանի պարոններ մեծ քանակութեամբ ամբարել էին, որ վերջը թանգ գներով ծախեն։ Այժմ այդ պարոնները, տեսնելով որ տէրութիւնը ապահովց չատերի դրութիւնը և մանաւանդ վախելով այս քանի օրերս տեղս տարածված լուրից (այսինքն թէ մինչև նոր հացի բուսնելը տէրութիւնը մըտադիր է իր ամբարներից հաց բաց թողնելու աղքատներին և գիւղացիներին թէ ուտելու և թէ սերմանելու) որ չը լինի թէ ճշմարտանայ, չտալում են՝ ինչպէս և իցէ՝ ծախել իրանց ցորենները։ Սա մէկ պատճառն է, միւսն էլ այս է, որ այն անասելի ցրտերն և սաստիկ ձիւնը, որը 80 և 100 տարեկան ծերունիները առաջի անգամն են տեսնում այս տարի Շամախում, բաւականին մեղմացած են և քանի մի գիւղերից կարողացել են գիւղացիք ջրաղացներում ալիւր աղալ և բերել քաղաք ծախելու։

Ցիշեցի ցրտերի մասին, հարկաւոր եմ համարում քանի մի մանրամասնութիւններ յայտնել նրանց մասին։ Ցիւնի բարձրութիւնը մէկ արշին էր, իսկ բուքը այնքան սաստիկ էր, որ մի քանի օր քաղաքի յարաբերութիւնը չրջակայ գիւղերի հետ կըտրված էր. 5 մարդ էլ զոհ գնացին նոյն օրերը բուքին և ցրտին, երեքը (թուրք) խեղդվելով և երկուսը սառչելով, որը ճանապարհներին և որը ջրաղացներում։ Գայլերն էլ սկսան թափառել ձիւնի անհուն սփռոցի վրա և այնքան յանդգնեցան, որ սկսան ցերեկով քաղաքի չրջակայքումը անցորդների վրա յարձակվել, իսկ գիւղերը քաղաքիս փողոցներումն։ Բարեբաղդաբար բազմութեամբ չեն ման գալիս, այլ մէկ մէկ, այնպէս որ կամ սպանվում են, կամ յաղթուած փախչում։

Ինչպէս հասարակ ժողովրդի մէջ առած է՝ կասեն թէ, ասև եղը՝ վեր ընկաւ, դանակատը չատացաւ։ մեր Շամախին այժմ վեր ընկած սև եղն է դարձած և դժբաղդութիւնները հետզհետէ սորա գլխին են թափվում։ Եւ կարծես թէ վերջիններից մէկը միւսին կարապետն է։ Վերև յիշածներս դեռ բաւական չէին, այժմ մեզ մի մեծ և աւելի սարսափելի վտանգ է սպառնում. խօսքս տարափոխիկ հիւանդութեան վրա է։ Անցեալ չարաթ լուր տարածվեց, թէ քաղաքիցս 50 կամ 55 վերստաչափ դէպի արևմուտ գտնված երկու թուրքաբնակ Ալվանդ և Քիւրդամիր կոչված գիւղերումն սաստիկ կոտորած կայ, այնպէս որ օրական մէկ գիւղից 30 հոգի մեռնում են։ Մէկը ասում էր տիֆ է (брюшной тифъ), միւսը—թէ դիֆտերիտ, բայց հաստատը իմացող չը կար. միայն ասում էին կամ բուքը ուռչում է և մի քանի ժամուա մէջ զոհին խեղդում կամ թէ սաստիկ ծակոցով է սկսում որովայնից և կէս ժամում զոհին գերեզման տանում։ Անցեալ չարաթ Բագուի Նահանգապետը և տեղիս գաւառապետը, բժիշկներ առնելով իրանց հետ, գնացին յիշեալ գիւղերը հիւանդութիւնը հետազօտելու և եթէ տարափոխիկ լինելը ստոյգ է, միջոցներ որոնելու առաջն առնելու համար։ Մի չարաթ է՝ որ նրանք գնացել են և մինչև օրս դեռ յետ չեն դարձած, չը գիտենք ինչպէս գտան։ Տայ Աստուած, որ այնքան վտանգաւոր չը լինի, ինչպէս որ կարծում են։

Մի հայ

ՆԱՄԱԿ ԹՄԲԱԳՐԻՆ

—

Գանձակ, 6 փետրվարի

Ի լրումն նամակիս, որ տպած է այս տարվայ «Մշակի» № 6-ումը, ընդ ամին ուղարկելով քառասուն և ութ ռուբլի յօգուտ «Արարատեան և Կիլիկեան» ընկերութեանց, որ պ. Ա. Թոխմախեանց ժողոված և յանձնած էր ինձ ի պահեստ յընթացս 1879 ամի, մինչև ստորագրութեան վերջանալը և մի քանի ապառիկներ ժողովելը,—պարտք եմ համարում յարգոյապար յայտնել, որ այս 48 ռուբլուց և անցեալ տարի խմբագրութեանդ ուղարկած 230 ր. ջոկ լինի մօտ աւելորդ փող չը կայ յիշեալ ընկերութեանց պատկանեալ, իսկ այժմ ուղարկվող դրամոց նուիրողների ցուցակը խմբագրութիւնը կը ստանայ պ. Թոխմախեանից, որին այս մասին գրեցի և որ վաղուց է գտնվում է Դէդաբէգու պղնձահալ գործարանումը իր մասնաւոր գործերով։

Երեցփոխան Ն. Տէր-Ներսէսեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Ստացանք յօգուտ վանի սովատանջների Վերին-Ադուլիսի բնակիչ եղբարք Տէր-Միքայէլեաններից 100 ռուբլի և նոյն պարոններից 50 ռուբլի յօգուտ այն սովալլուկների, որոնք այժմ Ալաչկերտից Աալմաստ են գաղթած։

—

Մեզ հաղորդում են ՇՈՒՎԱՎԷՐ գիւղից, որ այժմ այնտեղ հացը չատ թանգացել է։ Անցեալ տարի այդ պիտոյքը արժէր պուդը 1 ր. 40 կոպ., իսկ այժմ պուդը արժէ 3 ռուբլի, և այն էլ դժուար է ճարվում։ Գիւղացիներից չատերը բոլորովին հաց չունեն։ Նոյնպէս մեզ գրում են, որ Շուվավէր գիւղում սարսափելի գողութիւններ են լինում։ Ամեն երեկոյ խանութներ և ամբարներ են կոտրում ցորենը գողանալու դիտաւորութեամբ, խոտի դէզերը կրակ են տալիս, այգիների վաղներ կոտրում, մամեանց այգիների չափարները կրակ են տալիս։ Եւ այդ բոլորը պատահում է չատ անգամ հարսանիքի երեկոներին, և նոյն իսկ նորափեսաները այդ բոլորն են անում միմեանց փոխադարձաբար խանգարելու հարսանիքի հանդէսը։

—

«Մշակի» խմբագրութեան մէջ ստացվեցան Կ. Պոլսի «Արարատեան» ընկերութեան երկու վկայականներ (դիպլոմներ) մշանջենաւոր պատի անդամակցութեան, որոնցից մինը պ. Եսայի Գէորգեան Փիթոյեանցի անունով, իսկ երկրորդը «Մշակի» խմբագիր Գրիգոր Արծրունու անունով։

—

Ստացանք ԹԻՖԼԻՍԻ Գիմնազիայի մի քանի աշակերտներից և այլ երիտասարդներից յօգուտ վանի սովալլուկների 7 ռուբլի։ Ահա նուիրատու երիտասարդների անունները։ Խաչակ Զուրաբեանց 1 ր. 7 կ., Բողդան Զուրաբեանց 1 ր., Ե. Զուրաբեանց 1 ր., Սարա Զուրաբեանց 50 կ., Ալէքսանդր Զուրաբեանց 40 կ., Յովսէփ Խանդամիրեանց 1 ր. 20 կ., Յովհաննէս Խանդամիրեանց 15 կ., Պետրոս Բաղդասարեանց 60 կ., Սարգիս Եարեանց 20 կ., Մաճալարիանի 20 կ., Մկրտիչ Յարութիւնեանց 20 կ., Մաղաքել Մկրտչեանց 18 կ., Ա. Ստաղլին 30 կ., Գուլարը 7 ռուբլ։

—

Ահա մի քանի օր է, որ ամբողջ ԹԻՖԼԻՍ քաղաքը խօսում է մի անցքի վրա, այն է մեր քաղաքում յայտնի վաճառականների, Զանջուղազանց եղբայրների սնանկանալու վրա։ Սնանկացածները իրանց կատարելապէս անկարող են յայտնում, ինչպէս ասում են, որ և է բան վճարել իրանց պարտատէրերին։ Ասում են որ նրանց պարտքը հասնում է 750,000 ռուբլու։ Նրանք ունէին մի քանի փառաւոր մագազիններ Թիֆլիսում։ Պատմում են որ սնանկանալուց մի քանի օր առաջ Զանջուղազանց եղբայրների խանութում անհամեմատ չատ ապրանքներ կային, քան թէ սնանկանալու նախընթաց օրը։

—

«Русскій Курьеръ» լրագրում կարդում ենք, որ ռուս կանայք չարունակում են տոկունութեամբ ձեռ բարձրագոյն ուսմանը։ Օրինակ Ֆրանսիական Մոնպէլիէ քաղաքի համալսարանում մի օրիորդ Տրաչեվա ազգանունով նորերումս տուել է բժշկութեան գոկտորի քննութիւնը։ Նոյն համալսարանում կայ և մի ուրիշ ռուս օրիորդ, որ բարաւում է մանկավարժութեամբ և պատրաստվում է ուսուցչուհու պաշտօնին։

—

«Страна» լրագիրը հաղորդում է որ յունվարի 28-ին նշանաւոր ռուս հեղինակ Իվան Տուրգենեվ հասաւ Ս. Պետերբուրգ։ Լրագիրը ասում է որ Տուրգենեվ հիւանդոցի սանդխաներից իջնելով,

---

հարստահարելոց անհամար աղերսագիրներուն վրա, բարեհաճեցաւ գոնէ ի ցոյց ժամանակ առ ժամանակ յանձնաժողովոյ անդամները զրկել ի Հայաստան. Բ. Դուքը անոնց իբրև պաշտօն տուաւ ազգայական խնդիրները կանոնաւորել։

Այս յանձնաժողովոյ անդամոց մէջ յիշատակութեան արժանի են Շահին պէյը, Սարգիս և Մարկոս էֆ. Աղաբեկեան եղբարքը, որք 1867-ին Կ. Պոլսէն գնացին ի Զարսանձազ, նորա վիճակը քննեցին, որոյ համար մի ծրագիր խրկեցին Բ. Դրբան, բայց.... 1868-ին Ալի պէյն ու Մարկոս էֆ. Աղաբեկեանը յանձնաժողովոյ անդամ անուանուեցան Սվազի, Խարբերդի, Սղերտի և Տիգրիսի հովտին ազգայական գործերը կանոնաւորելու համար, սոքա գնացին և Բ. Դրան մի ծրագիր զրկեցին, բայց գործը հոն մնաց։ 1873-ին պաշտօնապէս մատուցուած մի մանրաման տեղեկագրով Խրիմեան պատրիարքը Բ. Դրան ուշադրութիւնը հայոց կրած հարստահարութեանց վրա դարձուց. յիրաւի Նորին սրբազնութիւնը պաշտօնական խոստումն ստացաւ, բայց երբէք գործադրութիւն...։ 1874-ին Ներսէս պատրիարքը մեծ եպարքոս Մահմուտ Նեդիմ փաշային դիմելով յայտնեցաւ կազմել տալ մի յանձնաժողով որոյ անդամ էին երկու ազնուաբարոյ հայեր... Գրիգոր էֆ. Օտեան, և Ապրօ Սահակ էֆ. և երկու բարձրաստիճան թուրքեր. այս յանձնաժողովը, որ Բ. Դուռը նիստ պիտի ունենար, պիտի կարգադրէր ազգայական բոլոր գործերը, ընդհանրապէս դատաստանները պիտի կերպարանաւորէր և հարստահարութեանց դարման պիտի տանէր. սակայն մի քանի օր վերջ մի քաղաքական փոթորիկ Սուլթան Ապտիւլ-Ազիզի գահընկէցութեանը վրա գալով, յանձնաժողովը ցրուեցաւ ապարդիւն.... 1877-ին Բ. Դուռը Ներսէս պատրիարքին՝ Վանայ տխուր վիճակը դարմանելու համար ըրած ազգու թախանձանքները լսելով, սովորական և Վանը մի նոր վիլայէթ ընելու խոստումներէն դատ, մի հայ տեղւոյն կուսակալին օգնական կարգեց. բայց մինչ ցարդ արդիւնք բնաւ.... Վերջապէս հայոց տառապանքը վերջին ծայր լինելով վերջին պատերազմին ատեն, և մանաւանդ երբ Ալաչկերտի և Պէյազետու սոսկալի կոտորածէն սարսափած, հայք սկսան գաղթել, և այս գաղթականութիւնը 2000 ընտանեաց կնաքը, ինչքը և պատիւը վտանգեց։ Ն. սրբազնութիւնը, Ներսէս պատրիարքը, ուղղակի Սուլթան Ապտ-իւլ-Համիդի դիմելով, Նորին Վեհափառութեան չնորհը հայցեց Հայաստանի բոլոր քրիստոնէից համար. յիրաւի Սուլթանը խոստացաւ վերջ մը տալ իրաց այս վիճակին, բայց պատերազմն արգելք եղաւ. բայց երբ երկու պատերազմող կառավարութիւնները խաղաղութիւն հաստատելով ի Սան-Սթէֆանօ, խաղաղութեան դաշնագրի 16-երորդ յօդուածը չը նորհեցին, հայք առաւել կամ նուազ կենդանացան մի ապագայ բարօրութեան յուսովը։

Նորին Սրբազնութիւնը, հայոց Ներսէս պատրիարքը և Ազգային ժողովը նկատելով թէ Բ. Դրբան սահմանած յանձնաժողովները բնաւ կարող չեն հարստահարեալ հայերը գոհացնելու և Հայաստանի մէջ կենաց, ընչից և պատուոյ ապահովութիւնը հաստատելու, թէ Նորին Վեհ. Սուլթանին ֆիրմանով հրատարակած և հաստատած կրօնից ազատութիւնը, արդարութիւնը և հաւասարութիւնը ժողովրդեան ամէն դասերուն մէջ գործադրուած չեն, թէ մի և նոյն ժամանակ թիւրք կայսրութեան գոյութիւնն ու բարգաւաճումը անցած են եւրոպական օրագրին մէջ և թէ 16-երորդ յօդուածը պատեհ առիթ մ'է եւրոպական տէրութեանց դիմելու և երկրին ապագայ բարօրութեան հարկաւոր բարեկարգութեանց համար անոնց միջամտութիւնը հայցելու,—պատուիրակներ զրկեց ի Պէռլին վեհաժողովն Հայաստանի և հայոց բարգաւաճման անհրաժեշտ և արմատական դարման մը խնդրելու համար։ Մեծ տէրութիւնները 16-երորդ յօդուածը փոփոխելով հաճեցան մեզ չնորհել Պէռլինի դաշնագրին 61-րորդ յօդուածը, որ մինչ ցարդ ուրիշ մի արդիւնք ունեցած չէ, միայն թէ Եուսուֆ փաշան և Սարգիս էֆ. Աղաբեկեանը Հայաստան եկան իբրև լիազօր յանձնաժողովոյ անդամ, որք երկրին և ժողովրդեան օգտակար ոչ մի բանի ձեռնարկութիւն ըրած չեն։

Կարևոր է հոս յիշել այս վճռական եղելութիւնը, որ հայոց վրա սուղի նստաւ։ Ամերիկացի քարոզիչք, կրօնական ազատութեան հրատարակութեամբ քաջալերուած, եկան աւետարան քարոզելու ի Թիւրքիա. արդարև նոքա մեծ ծառայութիւն մատուցած պիտի լինէին տառապեալ հայոց, բարբարոս ցեղերը աւետարանով քաղաքակրթելով, որովհետև հայք ստի մեծապէս օգուտ պիտի քաղէին քարոզչաց նկատմամբ լի երախտագիտութեամբ, բայց իրերը ուրիշ կերպով անցան. Բ. Դուռը անոնց թոյլ չը տուաւ առհասարակ երկրին քրիստոնեայ հպատակաց և ժողովրդին, և նոյն իսկ կառավարութեան բարօրութեան որչափ կարևոր դերը խաղալ, կամ թէ թոյլ տուաւ քրիստոնէից մէջ միայն քարոզելու և մի նոր ժողովուրդ (բողբողակաք) կազմելու, առանց ասոնց որ և իցէ առանձնաշնորհութիւն մը պարգևելու։

Ասոր նպատակն էր բարեմիտ քրիստոնեաները զրգռել միմեանց ընդդէմ և փոփոխակի զմիմեանս հալածել տալ։ Արդարև այս հալածումը աղետաբեր եղաւ հայոց.

Նախ՝ ժողովրդեան մէջ մի նոր երկպառակութիւն ձգեց։

Երկրորդ՝ երկու կողմանէ մնստի վիճաբանութիւններով ժամանակ կը վատնուի։

Երրորդ՝ դարերէ ի վեր կրօնական ազատութեան համար արիւն թափող մի ժողովրդեան կարգն ու համարումը կոտրեցաւ Եւրոպիոյ առաջ։

Չորրորդ՝ Բ. Դուռը իւր չահուն նպաստաւոր սոյն քարոզչութեամբ ազգը երկպառակելով՝ քրիստոնեայ տարրը աւելի տկարացուց։

Վեսմաչուք տէր, ես դիս խիստ երջանիկ պիտի համարեմ եթէ բարեհաճիք սոյն տեղեկագիրը Նորին Վեհափառութեան Թագուհւոյն կառավարութեան և ձեր ազնիւ ազգին ուշադրութիւն ընծայելու չնորհն ընել մեզ։

Մնամ խոնարհ յարգանօք հայկական պատրիարքարանէ ի Բարձր Հայս զրկուած պատուիրակ

16 սեպ. 79 Վահան վարդ. Պարտիզակցի

իսկ կառավարութեան բարօրութեան որչափ կարևոր դերը խաղալ, կամ թէ թոյլ տուաւ քրիստոնէից մէջ միայն քարոզելու և մի նոր ժողովուրդ (բողբողակաք) կազմելու, առանց ասոնց որ և իցէ առանձնաշնորհութիւն մը պարգևելու։

Ասոր նպատակն էր բարեմիտ քրիստոնեաները զրգռել միմեանց ընդդէմ և փոփոխակի զմիմեանս հալածել տալ։ Արդարև այս հալածումը աղետաբեր եղաւ հայոց.

Նախ՝ ժողովրդեան մէջ մի նոր երկպառակութիւն ձգեց։

Երկրորդ՝ երկու կողմանէ մնստի վիճաբանութիւններով ժամանակ կը վատնուի։

Երրորդ՝ դարերէ ի վեր կրօնական ազատութեան համար արիւն թափող մի ժողովրդեան կարգն ու համարումը կոտրեցաւ Եւրոպիոյ առաջ։

Չորրորդ՝ Բ. Դուռը իւր չահուն նպաստաւոր սոյն քարոզչութեամբ ազգը երկպառակելով՝ քրիստոնեայ տարրը աւելի տկարացուց։

Վեսմաչուք տէր, ես դիս խիստ երջանիկ պիտի համարեմ եթէ բարեհաճիք սոյն տեղեկագիրը Նորին Վեհափառութեան Թագուհւոյն կառավարութեան և ձեր ազնիւ ազգին ուշադրութիւն ընծայելու չնորհն ընել մեզ։

Մնամ խոնարհ յարգանօք հայկական պատրիարքարանէ ի Բարձր Հայս զրկուած պատուիրակ

16 սեպ. 79 Վահան վարդ. Պարտիզակցի